

~~1089~~
~~1089~~

B 1089a

Koolmeistritele ja wanematele.

Wäike kirjaõpilane.

(Habits.)

ENSV TA
Kirjandusmuuseumi
Arhiivraamatukogu

43877

Kirjapannud
P. Org.
Seminari kooliõpetaja.

Sissejuhatamiseks.

Motto: Ainult kõige parem
on lastele paras. Gõthe.

Kes ise aabitsat on õppinud ehk teisi aabitsale õpetanud, see teab, mis waewaline töö see on, last hääste ja selgeste lugema õpetada. Eks aabits ole see üks, mille läbi meie esimese sammud kirjanduse wõlwidesse astume. Aabitsad ja aabitsa-õpetajad peavad lapsele igas tunnis midagi tähtsat pakkuma, siis ei ole lubamisi, ähwardamisi ja karistusi mitte palju tarwis. Lapsed panevad tähele ja õpiwad himuga. Kus tähele panemist on, seal on ka himuga õppimist, sest „tähelepanemine on õppimise walgus.“ — Sga laps peab lugeda ja kirjutada oskama, muidu peetakse teda harimataks. Lugemise ja kirjutamise osawus on üks tähtsam tundemärk, mille järele ühe rahwa haridusastme kõrgust määratakse. Mida enam ja paremine üks rahwas loeb ja kirjutab, seda enam on ta haritud*) ja seda kergemine ja kiiremine võib ta ka hariduses weel tõusta. —

Üleühtse kuuluse, et lugemise-õpetus ränk on ja edasijõudmine kõhn. Kust see tuleb? Mististe aabitsatest ja õpetamisewiisist! — Ühed kiidawad ja katsumad weerimisewiisi, teised loodawad abi „ainult“ healimisewiisist ja ommetegi kuuluse kaebust kummaltgi poolt, et asi ei ebene, iseäranis mitte uemate aabitsatega, nagu hilja aja eest üks koolmeister kaebas.

Meil on Gesti keeles terve tosin aabitsaid. Misjugune neist võiks küll kõige parem olla? — Üks kiidab üht, teine teist. — Eks see aabits, mis lapse lustilikust mängupõlwest ja — ilmast tõsise tööilma nõnda üle saadab, et ta seda üleminekut palju ei märkagi. Mõõdame ja kaalume Gesti olewaid aabitsaid üleüldiste ja iseäraliste õpetamisewiisist põhjusseaduste ja õpetatawa lapse hinge-elu seaduste järele!

Kõik meie teadmine peaseb ainult meelte wärawatest waimu sisse- ehk ütleme selgemine: „Kõik meie teadmine ärkab meelte waral waimu sees.“ — Mida enam meeli ühe asja kätteõppimisel võib töösse pandud saada, seda kindlamine jääb õpitaw asi kätte. Ilma meelte hariduseta ei olegi waimuharidust. Lapsed harjugu suuga rääkima, käega kirjutama (seishendama). Argu mindagu lugemisel ühestgi asjast enne üle, kunni ta silmas ja kõrwas, waimus ja meeles seisab, lugemise õpetuse hakk olgu seepärast niisugune, et silm ja kõrw ja keel (kõnelemise riistad) ja käsi alati ühendatud tööd teewad. Esimese astme peal olgu enne rääkimine, siis kirjutamine ja wiimaks lugemine. Aabits tehku lapsele õpetust nii kerges kui ilal võimalik: a) rääkimises, b) kirjutamises, d) lugemises.

*) Lugemine ja kirjutamine üksi ei tee weel inimest haritud inimeseks.

Laps: i-lus. 2, Mitu korda sa liigutad suud selle sõna väljarääkimisel? Ma liigutan kats korda suud. Koolm.: Need on silbid (järgud). 3, Mitu silpi on sõnas „ilus“? Sõnas „ilus“ on on 2 silpi. Nimeta esimest silpi! Laps: „i“. Koolm.: Veel kord! Laps: „i“. Koolm.: „i“ on üks heal, heli; „i“ on üks lausaheal, sest ta kõlab lausa (lahtiselt) suust välja. 4, Kuidas kõlab „i“ suust välja? „i“ kõlab suust lausa välja. 5, Mis heal on „i“, sest et ta lausa suust välja kõlab? „i“ on lausaheal. Koolm.: Paneme nüüd „i“ kirjal*.)

b. Tähe „i“ kirjutamine.

Koolmeister kirjutab nüüd „i“ suurelt tahvli peale, seletab tähe üfsikud jaud näitlikult ära ja laseb siis lapsi seda tähte järele teha, kui koolis, siis suure tahvli peale ilma joonteta, üht last teise järele, pärast ka iga last oma tahvli peale ilma joonteta, õige suurelt, viimaks ka ühe joone peale. Lapsed võtavad komando järele 1! 2! 3! tahvliid ette. — Tahvli, krihvli ja liineali hoidmist ja joonte tõmbamist peab koolmeister lastele näitama ja kätte harjutama, nõndasama ka lehaboidmist. (Vaata pilti viimase raamatu külje pealt!) — „i“ kirjutatagu hakul suurem, pärast väiksem, kuni lapse tähed tahvli peal aabitsa kirjatähtede suurused on. Kui lapsed tähte „i“ küllalt on kirjutanud, siis tahvliid eest ära: 1! 2! 3!

d. Heale „I“ ärakuulamine sõnast „Iil“.

Koolmeister räägib: Iil on ilus. Ütle ja veel kord esimest sõna! Laps: Iil. Koolm.: Pane oma suu liikumist teravaste tähele, kui sa sõna „Iil“ välja ütled! (Laps ütleb seda sõna mitu korda aegamisi.) Nüüd küsib koolm.: 1) Misjugune suujagu liigub selle sõna väljarääkimisel? Selle sõna väljarääkimisel liigub keel. Ütle veel seda sõna! Laps: „Iil“. 2) Mitu korda puudub keel selle sõna rääkimisel igemete¹⁾ külge? Keel puudub kats korda igemete külge. Koolm.: Punduta üks ainuke kord keelt igemete külge ja jäta teine kord puudutamata ja ütle siis! Laps: Ii! 3) Misjugune heal on keeleheale järele? Keeleheale järele on „i“. Sõna „i“ maha ja tee üksnes keelehealt! Laps: „I“.²⁾ Koolm.: Heal „I“ on siin „i“ kaapas. 4) Mis heal on „i“, sest et ta lausa kõlab? „i“ on lausaheal. Koolm.: „I“ on üks kaasheal (umbheal)³⁾, sest ta on sõnades ikka ühe lausaheale kaapas. 5) Misjuguse lausaheale kaapas on „I“ sõnas „Iil“? Sõnas „Iil“ on „I“ lausaheale „i“ kaapas. 6) Mis heal siis „I“ on, sest et tema sõnades lausahealte kaapas käib? „I“ on üks kaasheal.

e. Tähe „I“ kirjutamine.

Tähte „I“ tuleb nõndasama kirjutada kui „i“⁴⁾ ühe joone peale. Tahvliid ette: 1! 2! 3! (Kui lapsed ka seda tähte on kirjutanud siis panewad nad tahvliid komando järele eest ära.)

* Enne tähte „i“ kirjutamist võib eesharjutuseks kriipsude kirjutamist (alt ülespoole peenikene, ülenuvalt allapoole jäme joon) võtta.

1) Otse siin on sünnis lapsele selgetks teha, et meil siimised ja välimised igemed on ja, et siimised igemed rääkimisel iseäranis tähtjad on. 2) Kui laps mitte koge iga küsimuse peale ei peaks kosta saama, siis argu üteldu koolmeister lapsele mitte ette, vaid saatu last veel teravamine kuulama ja tähele panema ja aidaku teda abiküsimustega heali kuulmise varal ise leidma. Kes esimese samm on õigeste ja kindlaste astunud, see on järgmised sammud hästi ette valmistanud. Kui alus tubli on ja kindla põhja peal seisab, siis võib hoonet julguste peale ehitada. Järgmine tõi on siis palju kergem ja läheb päew päevast ikka veel kergemaks. 3) Siin kohal argu antagu veel mitte lapsele kaashealte nimesid; see tuleb alles seal kohal käijale, kus ta tähestiku peab kätte õppima, aga siis tehtagu neile selgetks, et igal kaasheal oma heal ja nimi on ja et lausahealte heal nimega ühte langeb. Näit.: tähe „i“ heal on „i“, tema nimi ka „i“; tähe „I“ heal on I, tema nimi on „el“.

D. L u g e m i n e.

I. Peastlugemine: 1, Mis oli esimene kaasheal sõnas „**il**“? Laps: „**l**“. 2) Misfugune lausageal on sõnas „**il**“? Laps: „**i**“. Koolm.: Tee enne heal „**l**“ ja pane heal „**i**“ otja! Laps: „**li**“. Koolm.: Tee nüüd enne heal „**i**“ ja pane heal „**l**“ otjal! Laps: „**il**“.

3) Kuidas on „**l**, **i**, **l**“ kokku? Laps: „**l**, **i**, **l**“ on kokku: **sil**.

II. Seinatahwli pealt lugemine ükifikult ja koorina.

Koolmeister kirjutab enne „**i**“ üles ja lasseb lapsi seda ära lugeda, siis „**il**“ ja lasseb seda kokku ütelda; wiimaks kirjutab ta üles „**sil**“¹⁾ ja lapsed loewad seda ära.

III. L u g e m i n e a a b i t s f a s t.

(Raamatud ette: 1! 2! 3!). Lastel on sõna „**il**“ healed ja tähtede kjuu juba tuttawad; nad loewad nüüd healimisewiisi järele (mitte weerides) enne pildi al olewa rea, pärast ka pildi kõrwal olewa sõna.

E. 1) Ä r a k i r j u t a m i n e r a a m a t u s t.

Raamatud on lastel juba ees. Tahwliid ette: 1! 2! 3! Lapsed kirjutawad nüüd loetud jagu tahwli peale, mille tarwis nad õige laiad ühekordsed jooned tõmbawad. See jagu võib neile ka kirjalihtsaks kodutööks saada.

2) E t t e ü t s l e m i s e j ä r e l e k i r j u t a m i n e.

Järgmisel tunnil kirjutawad lapsed seda, mis nad raamatust juba on ära kirjutanud, etteütlemise järele kas seinatahwli ehk oma tahwli peale. Kui wana jagu on hoolega korratud, siis tuleb kätte asjasõna „**puu**“.²⁾

T e i n e p i l t : p u u.

A. R ä ä k i m i n e p i l d i s t. (Raamatud ette: 1! 2! 3!)

1) Mis asja näitab see pilt! See pilt näitab üht puud. 2) Kus kasvab puu? Puu kasvab ajas, metsas j. n. e. 3) Kes on puud loonud? Puud on Jumal loonud. 4) Mis seltsi puud on olemas? On kase-, wahtra-, lepa- kuusepuud j. n. e.³⁾

5) Misfugune jagu puud on maa sees? Maa sees on juured. 6) Misfugune jagu puud on juurtest kõrgemal? Juurtest kõrgemal on tüwi. 7) Kuidas nimetatakse puu kõige pealmist jagu? Puu kõige pealmist jagu nimetatakse ladwaks. 8) Mis puu see pildi peal on? See on tam. 9) Millest tunned sa ära, et see tam on? Ma tunnen seda lehtedest ära. 10) Mis on tam? Tam on puu. 11) Mitu sõna on selles ütlusel? Selles ütlusel on 3 sõna. Ütle esimene sõna! Laps: tam. Teine sõna! Laps: on. Kolmas sõna! Laps: puu. Ütle weel kord wiimast sõna! Laps: puu. (Raamatud eest ära: 1! 2! 3!)

B. H e a l t e „**u**“ ja „**p**“ ä r a k u u l a m i n e s õ n a s t „**puu**“ ja tähtede „**u**“ ja „**p**“ kirjutamine.

a. H e a l e „**u**“ ä r a k u u l a m i n e s õ n a s t „**puu**“.

Laps räägib weel kord sõna „**puu**“. Koolm. küsib: 1) Mitu korda sa liigutab suund, kui sa sõna „**puu**“ wäljaräägid? 1 kord⁴⁾ 2) Mitu silpi on sõnas „**puu**“? 1 silp (järk). 3) Misfugune jagu

1) Ühekordsed kaashealed (umbhealed) on esimesel astmel üksnes lugemise õppimise pärast walitsetud, ilma grammatika peale waatamata.

2) Ärgu seda üksigi koolmeister mõtelgu, et ta esimese asjasõna ühe tunniga lastele jõuab ära õpetada. Sellest saab mitmeks tunniks. Pole wiga, kui lapsed hatul aegamisi edasi jõuawad. Hatujammud olgu lühikesed, aga kindlad, siis on pärast edasijõudmine seda kiirem.

3) Koolmeister võib siin lastega rääkida leht- ja otaspuudest, ilu ja tulu puudest j. n. e.

4) Laste kostus olgu ikka täieline ütlus. Ruumi puuduse pärast on edaspidi kostused lühidelt kirjas.

suud liigub siin iseäranis? huuled. Ütle veel kord seda sõna, aga pea viimase heale peal õige kava finni! Laps: puuuu. See veel suu viimase heale järele, ega jäta huuled kokku panemata! Laps: u. Koolm.: „u“ on ka üks lausaheal. (Misjugune lausaheal on sul juba tuttav? Laps: „i“.) Lausahealt „u“ pannakse nõnda kirja!

b. Tähe „u“ kirjutamine.

Koolmeister kirjutab „u“ suurelt tahvlisse, seletab tema ükfitud jaud ära ja siis tuleb selle tähe kirjutamine laste poolt, ihe joone peale nagu „l“^{si} juures.

d. Heale „p“ ärakuulamine sõnast „puu“.

Koolm.: Ütle veel sõna „puu“! Laps „puu.“ Pane huuled sõna „puu“ rääkimiseks kokku, jäta heal „u“ maha ja lasse üksnes huuled äkitselt lahti, nõnda et õht wälja peaseb! Laps „p“. Koolm.: „p“ on ka üks kaasheal (umbheal). (Misjugune kaasheal on sul juba tuttav? Laps: „l“.)

1) Misjugused suu jaud on tema wäljaütlemisel pruugitawad? (Huuled.) 2) Mis heal ta siis, sest et tema wäljaütlemisel huuled liiguvad? (Huuleheal.) 3) Mis heal on kaasheal „p“? Kaasheal „p“ on huuleheal.

Seda huulehealt pannakse nõnda kirja.

e. Tähe „p“ kirjutamine.

Seda tähte õpivad lapsed seltsamal kombel kirjutama nagu tei-figi, ihe joone peale. (Tahwliid eest ära: 1! 2! 3!).

D. L u g e m i n e.

I. Peastlugemine.

1) Mis on esimene heal sõnas „puu“. Laps: „p“. 2, Mis on teine heal? Laps: „uu“. Tee enne heal „p“ ja siis heal „uu“ kohe otja! Laps puu. Tee heal „l“ ja siis heal „uu“ kohe otja! Laps: luu. Müüd tee heal „i“ ja siis heal „p“ otja! Laps: „ip“. Pane nüüd „ip“ ette veel heal „l“ ja ütle siis kokku! Laps: „lip“. Sellega on terve rida peast loetud.

II. Seinatahwli pealt lugemine.

Koolmeister kirjutab sellesamas järjes tähed tahvlisse nagu „peastlugemises“ (I.) juba tähendatud, lasseb lapsi tähtede heali nime-tada ja siis sõnu „puu, luu, lip“, kokku lugeda. (Sõnades „puu, luu“ on „u“ pilt, sellepärast kirjutame seda kahe lausahealega „uu“.)

III. Lugemine aabitsast.

(Raamatud ette: 1! 2! 3!)

Lastel on juba healed ja tähtede kuju tuttawad, nad loewad seda nagu esimese pildi juures raamatust ära. Kus seletamist tarwis, seal wõetagu seda seinatahwli peal käpile, nii et kõik lapsed wõiwad näha ja seletusest oja wõtta.

E. 1) Ärakirjutamine raamatust.

Raamatud on lastel ees. Tahwliid ette: 1! 2! 3! Siin tuleb seda nõndasama toimetada nagu esimese tüki juures.

2) Erteütlemise järele kirjutamine.

Nõndasama kui esimese sõna juures. (Waata G.) Wõttelejale koolmeistrile on sellest tähendusest wististe küllalt.

T ä h e n d u s. Müüd tuleks käpile 3. pilt. Aga sellest läheme mööda, sest siin on õpetamise wiis seesama, mis asjasõna „puu“^{si} juures oli. Minuheal „u“ tuleb selles tükkis veel juurde, muudu on kõit wanad healed, mis lastel juba tuttawad. Neljas tükk on raskem, sellepärast wõtame selle veel arutamise alla kolmandaks näituseks.

Neljas pilt: l e h m.

A. Rääkimine pildist. (Raamatud ettel)

1) Misjugust looma näitab meile meie pilt? (Üht lehma.)

2) Kus lehm seisab? (Rohumaal.) 3) Millal käib lehm rohumaal? (Suwel.) 4) Kes kaitseb lehma suwel? (Karjane.) 5) Mis sööb lehm suwel? (Rohtu.) Nimeta veel loomi, kes rohtu söövad! — 6) Mis on lehmale kaelas? (Krapp.) 7) Kes paneb lehmale krapi kaela? 9) Mis on lehmale peas? (Sarwed.) Nimeta ka teisi sarwekandjaid loomi! — 10) Mis on lehmale jalgade otsas? (Sõrad.) Nimeta ka teisi sõrakandjaid elajaid! — Kus elab lehm talvel? (Laudas.) Mis antakse lehmale talvel süüa? Mis annab lehm? Lehm annab piima. — Mitu sõna on selles ütleses? (Kolm sõna.) Ütle esimene sõna? Laps: lehm. Teine sõna? Laps: annab. Kolmas sõna? Laps: piima. Ütle veel kord esimest sõna! Laps: lehm. (Raamatud eest ära!)

B. Sealte „m, h, e“ ärakuulamine sõnast „lehm“ ja tähtede „m, h, e“ kirjutamine.

a. Sealte „m“ ärakuulamine sõnast „lehm“.

Mitu silpi on sõnas lehm? 1 silp. Ütle veel kord seda sõna, aga pane teravaste tähele, misfugune suu jagu kõige wiimast korda liigub! Laps räägib sõna „lehm“ ja kostab siis: Kõige wiimast korda liiguvad huuled. Mis heal see wiimane heal siis on, sest et tema väljarääkimisel huuled liiguvad? Laps: Wiimane heal on huule heal. (Misfugune huule heal on sul juba tuttav? Laps: „p“.) Koolm.: Pane huuled wiimse heale väljarääkimiseks koftu ja tee läbi nina healt! Laps: „m“. Mis heal on „m“ sellepärast, et tema väljarääkimisel ka nina ligi aitab? (Nina heal.) Koolm.: „m“ on huule ja nina heal. Mis heal on „m“. Lapsed koorina: „m“ on huule ja nina heal. Koolm.: See heal on ka üks kaas heal, sest ta on rääkimises lausahaltega ühes kuulda¹). Paneme heale „m“ ka kirja:

b. Tähe „m“ kirjutamine.

Tähe „m“^{niga} on täht „m“ juba ette walmistatud. Sõpetamise wiis on siin seesama, mis „i“st juures oli.

d. Sealte „h“ ärakuulamine sõnast „lehm“.

Laps räägib sõna „lehm“. Koolm.: Misfugune heal on selle sõna lõpul? Laps: „m“. Jäta heal „m“ lõpult maha ja katju siis sõna „lehm“ ütelda! Laps: leh.²) Veel kord! Laps: „leh.“ Koolm.: „leh“ lõpul on nagu kange hingamist kuulda; see on ka üks kaas heal ja et ta nagu hingamine kuulda on, siis paneme talle nimetise „hingamise heal“. Koolm.: Mis heal on „h“? „h“ on hingamise heal. Tee veel kord seda hingamise healt! Laps: „h“. Kõik! lapsed: „h“. Seda hingamise healt paneme nõnda kirja!

e. Tähe „h“ kirjutamine.

Tähe „l“ ja „p“ juures on ka juba täht „h“ ette walmistatud; ta ei saa siis lastele mitte raske kirjutada olema.

g. Sealte „e“ ärakuulamine sõnast „lehm“.

Ütle sõna „lehm“, aga pea lõpuheale peal kinni! Laps: lehm m m. Mis on selle sõna lõpu heal? („m“.) Mis on heale „m“ ees sõnas „lehm“ kuulda? („h“.) Ütle seda sõna, aga jäta lõpult maha „h“ ja „m“! Laps: le.³) Veel kord! Laps: le. Misfugune suu jagu liigub „le“ väljarääkimisel? (Keel.) (See keele heal on lapsel juba tuttav.) Ütle veel kord „le“, aga pea heale „l“ järele õige kava kinni! Laps: le e e e. Jäta nüüd heal „l“ ütlemata

1) Koolmeister võib siin asjaõnu lastel lasta nimetada, kus heal „m“ hakul ette tuleb, näit.: mari, madu mustikad j. n. e.

2) Siin tuleb ehk lapsel ütelda, et ta rääkides selle sõna lõpul huuled äkitselt jätab koftu panemata.

3) Dististe tuleb siin tarwis, last mitu korda lasta katjuda, enne kui ta „le“ peale jääb.

ja ütle ainult seda pikka healt, mis heale „l“ järele kuulda oli! Laps: eee. Veel kord kõik! Lapsed: eee.¹⁾

Koolm.: „e“ on ka üks lausaheal. (Misjугused lausahealed on sul juba tuttavad? Lausahealed „i“ ja „u“ on mul juba tuttavad.) Lausaheal „e“ tuleb nõnda kirja panna!

h. Tähe „e“ kirjutamine.

Tähe „e“ kirjutamiseks on eesharjutusi tarwis. — „e“ juures tuleb enne üks õige joon pahemalt poolt paremale poole umbes 45° al üles, niisama kõrgele nagu „i“⁹¹ juures, siis sulg (krihwel) üles ja sellesamas kõrguses, natuke eemal, uus peenikene, aga kummer joon pahemalt poolt pahemale poole ja viimaks mõlemate peenikeste joonte otstade wahelt pakis kummer joon pahemalt poolt paremale poole nõnda, et peenikeste joonte otstad waheldamisi pakisu joone sisse ära kaawad.

D. Eugemine.

I. Peastlugemine.

Mis on esimene heal sõnas „lehm“? „l“. Mis on teine heal? „e“. Ütle „l“, „e“ koftu! Laps: „l“ „e“ = le. Ütle seda lühidelt! Laps: le'. Pane „le“ otja hingamiseheal ja ütle siis kolm healt korraga koftu! Laps: „le“, „h“ = leh. Ütle veel kord „leh“ ja pane hulleheal „m“ senna otja! Laps: „lehm“ — Sellamal kombel tulewad ka sõnad „puhm, liim, leem, meel“ peast lugeda.²⁾

II. Seinatahwli pealt lugemine.

Koolmeister kirjutab „l, le, leh, lehm — p, pu, puh, puhm — l, lee, leem — l, lii, liim — m, mee, meel“ ja lapsed loewad seda üffina ja koorina ära.

III. Eugemine aabitst.

Lapsed loewad enne pildi al olewad read, viimaks ka pildi kõrwal olewa sõna. Kus tarwis, senna wõetagu seinatahwli waral sêtetämist abits!

E. 1) Ärafirjutamine raamatust.

(Magu ennegi.)

2) Etteütlemise järele kirjutamine.

(Magu ennegi.)

Järgmised asjasõnad tulewad umbes sedasama wiisi lastega läbi wõtta, kummi nad kõik healed, mis Gesti keeles ette tulewad, kätte on saanud ja kõik tähed kirjutama õppinud.

„Wäikesele kirjaõpilasele“ soowin lahtet wastuwõtmist Gesti koolis ja kodus.

Herra Saakmann'i, kes wäsimata on hoolt kandnud, et „Wäike kirjaõpilane“ ka tehnikalistest küljest Gesti lastele „paras“ oleks, — tänan ma siin isearanis.

Wõpeks tänan ma ka kõiki neid ammetiwendi, kes minule selle töö juures kuidagi wiisi oma lahke nõuuga on abiks olnud.

1) Ka siin kohal wõib koolmeister lasti asjasõnu lasta nimetada, kus heal „e“ hakul ette tuleb, näit: ema, elu, emmis j. n. e.

2) Wõtteleja koolmeister märkab nüüd juba isegi ära, kuidas neid sõnu tuleb lasta peast lugeda. Kui laps on sõna „puhm“ koftu ütelnud, siis wõib koolm. küsida: Kus kaswab puhm? — Edasi: Mis teha? sêe liimiga? j. n. e.

☛ Käsitirjas on ka Tartu keelemurde jaoks „Wäike kirjaõpilane“ walmis. Kui soowijaid wiipalju peats olema, et tulud tasutud saawad, siis wõib ka see warsti ilmuda.

